

'Ziel' van oude Visser'shop naar nieuwbouw gebracht

VAN ONZE VERSLAGGEFFSTER

ZAANDAM - „Nou, ik moet toegeven dat het mooi wordt.” Het lijkt haast of Jaap Smit (72) het met tegenzin zegt. Maar hij is ook wel blij. Want binnenkort verhuist hij, geboren en getogen Visser'shopper, als een van de eersten naar de nieuwbouw. „Ik ben toch groos dat we dit met zijn allen bereikt hebben”, wijst hij trots om zich heen. Op ludieke wijze werd de 'ziel' van het oude wijkje naar het nieuwe deel overgebracht.

Smit was niet de enige die gisteren trots rondliep. In een bomvolle partytent hadden zich bewoners van het Visser'shop verzameld, samen met mensen van woningcorporatie ZVH, architecten en bouwers. Na jaren van praten, ruziemaken en bouwen kunnen de eerste van de in totaal 216 huizen opgeleverd worden. Begin volgend jaar wordt de andere helft van de wijk gesloopt en een jaar later moeten ook daar nieuwe huizen staan.

Eerste wijk

Op schaatsen van trapeuningen brachten drie teams de herinneringen aan het oude Visser'shop naar het nieuwbouwdeel. Het team van Archi-

Ida van der Lee geeft vorm aan de ziel van het Vissershop

Slooppanden als 'verhalendoo

VAN ONZE VERSLAGGEVER HENK BORST

ZAANDAM - Rondlopen in een sloopwoning waar al van alles weg is, maar waar ook dingen zijn toegevoegd. Terwijl je de teksten op de muur leest, ontdek je dat je via een kast kunt doorlopen naar de wc van de burens. Het is mogelijk in vier sloophuizen in het Vissershop, die begin november zullen zijn omgevormd tot een 'verhalendoolhof'.

Breek je een huis af, stukje bij beetje, dan wordt het al ruimer, spannender, ongewoner. Helemaal als kunstenaar Ida van der Lee vier sloophuizen als materiaal gaat gebruiken en er een doolhof van maakt met meerdere verdiepingen.

Wie zich erin begeeft, kan er via allerlei routes kruipdoor, sluipdoor doorheen, en komt onderweg verhalen tegen die bewoners hebben opgeschreven als herinnering aan hun buurt.

Zo krijgen de huizen extra aandacht, hoewel ze dat niet zal baten. Ze gaan allemaal plat, na negentig jaar trouwe dienst aan een hechte groep bewoners. Ook deze tweede helft van de buurt zal dan bestaan uit kale grond en lege ruimte.

Maar de 'ziel' van de buurt moet wel voortbestaan, vindt Ida van der Lee, die als kunstenaar de sloop en nieuwbouw van het Vissershop begeleidt.

Essentie

Tussen dat verdwijnen en verschijnen ligt voor haar een magisch overgangsmoment. „Op zulke momenten, tussen oud en nieuw, doemen er herinneringen op, komen er bij mensen beelden terug die worden uitgegroot door het moment. Ineens wordt duidelijk wat er waarde heeft, wat de essentie is. Zo kun je greep krijgen op de ziel van een plek, of laat ik zeggen: op de drijfkracht van het le-

ex-bewoner, als toekomstig bewoner, de huizen nog één keer ervaren, op indringende en eerder niet mogelijke wijze.

Loopbrug

Vissershopbewoners kenden elkaar en herinneren zich hoe ze als kind overal in- en uitliepen. Die ervaring komt in dit project heel letterlijk terug. „Op de ene plek gaat de zaag in de vloer. Dat houten vlak wordt een tafel, die boven het gat terugkomt. Andere huizen worden doorgebroken naar de buurwoning. Er komt een loopbrug waardoor je over een steeg kunt, naar het volgende huis. Je laat de hoeken en gaten van huizen zien, de ingewanden. Een deel van de plannen is klaar, ter plekke komen er nieuwe ideeën bij.”

Gevaarlijke boel, zo'n opengelegde vloer. „Ja, je kunt hier het spannende meemaken dat mensen een beetje kwijt zijn, waar je anders voor naar de Ardennen moet, naar een survival-training. Je instincten worden aangesproken. Hier en daar zit een leuning, maar voor kinderen is het ook beslist verboden in hun eentje de huizen in te gaan. En er komt een duidelijke kennisgeving te hangen, zo van 'U betreedt dit pand op eigen risico'.”

Van alle te slopen panden worden de huisnummerbordjes bij elkaar gebracht en in een grote plattegrond verwerkt.

Ida van der Lee in een van de slooppanden waarmee zij de ziel van het Vissershop wil blootleggen.

het project bezig en wordt bijgestaan door nog zes tot acht

zich heel goed in. De bewoners zelf hebben ook geholpen al

„Die burenhulp is heel kenmerkend voor de buurt en die

plaatsen per stuk verkocht ga

SLOPEN is een **KUNST**

■ Kunstenaar Ida van der Lee kijkt uit over het oude Visser's shop: „De herinneringen van de bewoners zijn ontroerend en die probeer ik over te brengen naar de nieuwe wijk.“

door RON COUWENHOVEN

ZAANDAM, zaterdag
Negentig jaar geleden verrees aan de Voorzaan in Zaandam een prachtige wijk met arbeidershuisjes, gebouwd op initiatief van bootwerkers. Het Visser's shop werd een van de eerste tuindorpen in Nederland. De wijk biedt nu een trieste aanblik. De sloophamer is er ingezet en aan de Zaan verrijzen splinternieuwe woningen langs het oude stratenpatroon.

Van de 252 gezinnen die er woonden zijn er nog maar negentig over. Velen woonden er tientallen jaren en sommigen, onder wie de 76-jarige oma Schoen, hun hele leven. Ze worstelen allemaal met hun herinneringen aan het bijzondere dorpje binnen Zaandam, dat altijd zijn eigen zeer sociale en strijdbare karakter had.

Over de school bijvoorbeeld: „Meester Frederiks van klas 6, bijgenaamd Buikie, was een goede en fijne onderwijzer. Vooral als hij voorlas of beter gezegd voordroeg. Dit kon hij geweldig met een perfecte intonatie en zeer gevoelig. Uit 'Keteltje in de Lorzie' van Cor Bruijn of uit 'Artepapa'. Wij luisterden met volle aandacht en kregen bij bepaalde passages, net als de meester, een brok in de keel.“

Of over de huizen: „Ja, ik had wel hinder van de slechte staat van het huis. Vooral 's winters. Maar toch, je leefde daardoor dicht bij de seizoenen.“

Of aan de beruchte havenstaking van 1929, die de ouderen nog steeds scherp op het netvlies staat, omdat de bazen van de Zaanse industrie de eensgezindheid van de bootwerkers trachtten te breken door 'Tukkers' in te huren. Het leidde tot een complete

Ida van der Lee: „Schatkist met herinneringen als een soort rouwverwerking“

■ Onder de keukenvloer ligt een kunstzinnige 'onderduiker'.

■ In de panden, die nu als museum dienen, richtte Ida een archief vol herinneringen in.

en op tal van andere plaatsen. Ze houdt er ook lezingen over voor groepen als FNV-bestuurders en ze kreeg erkenning van vier ministeries die

Abcoude organiseerde ik met de bewoners een optocht. Ze raakten hun mooie woonplaats aan 't Gein kwijt. Sommigen moesten genoegen nemen met

hij naar me toe en zei: 'Ik ben blij dat ik gekomen ben. Ik kan deze hele sloop nu een plaats geven en verdergaan met mijn leven'."

Een jaar geleden trok een vreemde processie over de brede Zaan van Zaandam naar de Zaanse Schans. Honderden bewoners van het tuindorp Visser's shop brachten een schatkist boordevol herinneringen aan hun buurtje aan de Voorzaan naar het Zaan-

Museum. Het was de start van het kunstproject Sloophamer Schatkamer, waarmee de Amsterdamse kunstenaar Ida van der Lee de afbraak van het negentigjarige Visser's shop en de nieuwbouw in dit bijzondere volksbuurtje begeleidt.

Gisteravond werden in zeven slooppanden aan de Plataanlaan de emotionele herinneringen

onthuld aan wat het Visser's shop eens was. De karakteristiekste teksten zullen in het straatbeeld van het nieuwe Visser's shop worden aangebracht als een herinnering aan de aparte enclave aan de Zaan, die in 1914 op initiatief van bootwerkers werd gebouwd.

■ Het oude Visser's shop met de oprukkende nieuwbouw op de achtergrond. In december gaan de laatste huizen plat. FOTO'S: WIM HOFLAND

ter woont al 35 jaar in het Visser's shop.

Hij zegt: „Niemand was aanvankelijk voor nieuwbouw. Het argument was dat de funderingen van de huizen te slecht waren, maar funderingen kunnen ook vernieuwd worden. De eensgezindheid verdween, toen er ook voorstanders van nieuwbouw kwamen. Mijn eigen vrouw wilde dat trouwens ook wel. Ik niet. Ik zit

omhooggaan. We zaten laag. Op 145 euro.“

„Voor veel mensen is de verhoging een ramp. Neem buurvrouw Schoen. Die woont al haar hele leven in het Visser's shop. Haar moeder woonde er ook altijd. Ze zit vijftig jaar in hetzelfde huisje. Ze heeft zich altijd kunnen redden zonder hulp van anderen. Nu moet ze huursubsidie aanvragen. Eigenlijk zou ze slachtofferhulp moeten

„In het brakke water van de Voorzaan zagen de zwemmers er 's nachts fluorescerend...“

■ Henk Keijser: „De funderingen hadden ook vernieuwd kunnen worden. Dan was het Visser's shop gered.“

navië. Vroeger was het water brak in de Voorzaan en regelmatig 'lichtte' het water als de zee. Als er dan gezwommen werd, zagen de zwemmers er fluorescerend uit. De buurvrouw vertelde dat bij haar schoonmoeder met mooi weer de gang vol lag met korsetten van alle zwemsters.“

De ontroerende verhalen kwamen allemaal boven dankzij Ida van der Lee, die de meest karakteristieke herinneringen zal laten vereeuwiggen in tegels in de buurt. „Z probeer ik de ziel van het oude Hop over te brengen naar de nieuwe. Toen de eerste woning werd opgeleverd heb

winters. Maar toen, je leerde daardoor dichter bij de seizoenen."

Of aan de beruchte havenstaking van 1929, die de ouderen nog steeds scherp op het netvlies staat, omdat de bazen van de Zaanse industrie de eensgezindheid van de bootwerkers trachtten te breken door 'Tukkers' in te complete. Het leidde tot een hele complete opstand, totdat burgemeester Klaas ter Laan de Enschedeërs verbood nog in zijn gemeente te komen.

'Maffers'

Pieter Groot, toen een kind van zeven jaar, vergat het nooit meer: „Ik zwierf in de buurt rond toen mijn aandacht werd getrokken door klepperende klompen van groepen mannen en vrouwen die naar de Zaan renden. Er ontstond beroering. Aan de overkant aan de Havenstraat stonden ook veel mensen en ze schreeuwden: 'Maffers, onderkuipers, slijmballen!' Dat zijn woorden die mij altijd zijn bijgebleven. Als ik me langs de broekspijpen en rokken wring en de Zaan kan zien, vaart daar een sleepboot met twee dekschuiten helemaal vol met stijf tegen elkaar gedrukte mannen in het zwart en met even zwarte petten op. Er wordt geschreeuwd en met stenen gegooid."

Het zijn allemaal emoties die al meer dan een jaar geleden werden opgeschreven door de bewoners en die gisteravond voor het eerst gepubliceerd werden in een tot museum omgebouwd rijtje slooppanden aan de Plataanlaan.

De Amsterdamse kunstenaar Ida van der Lee (43) is in opdracht van de gemeente Zaanstad al een jaar lang de motor van het project 'Sloophamer Schatkamer', waarmee de moeilijke overgangsfase van sloop naar nieuwbouw wordt begeleid. Een jaar terug trokken honderden 'Hoppers' in boten over de Zaan om een schatkist met hun verhalen en herinneringen naar het Zaanse Museum te brengen. De kist was gemaakt van sloopafval, zoals oude deuren, raampjes en trapeuningen en pronkt nu weer midden in het Visser'shop in dit tijdelijke museum.

Ida van der Lee is gespecialiseerd in de begeleiding van slooppanden. Ze deed het met veel succes in Groningen, waar ze rond een te slopen flatgebouw met hulp van bewoners 400 deuren als dominostenen liet omvallen. Ze organiseerde kunstprojecten rond een café dat moest verdwijnen in Enschede, rond twaalf woningen die moesten wijken voor een viaduct in Abcoude

■ Onder de keukenvloer ligt een kunstzinnige 'onderduiker'.

en op tal van andere plaatsen. Ze houdt er ook lezingen over voor groepen als FNV-bestuurders en ze kreeg erkenning van vier ministeries die haar werk met een subsidie ondersteunen.

„Als er ergens een archeologische vondst wordt gedaan, wordt het werk zes weken stilgezet om alles grondig te onderzoeken", zegt Ida. „Bij elke verandering zou men dat ook moeten doen met de herinneringen. Die zijn ook waardevol. Gelukkig begint dat besef steeds meer veld te winnen. In

Abcoude organiseerde ik met de bewoners een optocht. Ze raakten hun mooie woonplaats aan 't Gein kwijt. Sommigen moesten genoeg nemen met een flat in de Bijlmer. We organiseerden een optocht en het project speelde zich af rond een fragiel schuurtje als contrast met de spierballenarchitectuur van het viaduct. Het was gewoon een soort rouwverwerking. Er liep een man mee, die mij gezegd had dat hij enorme emotionele problemen had met de stoet. Maar toen het afgelopen was, kwam

■ In de panden, die nu als museum dienen, richtte Ida een archief vol herinneringen in.

hij naar me toe en zei: 'Ik ben blij dat ik gekomen ben. Ik kan deze hele sloop nu een plaats geven en verdergaan met mijn leven'."

Ook in het Visser'shop lopen de emoties bij de bewoners hoog op. Henk Keijser is lid van de bewonerscommissie en leverde zeven jaar lang heftige strijd tegen de nieuwbouwplannen van de woningbouwvereniging Zaanse Volkshuisvesting, die meer dan negentig jaar geleden door de bootwerkers van Zaandam werd opgericht. De voormalige loodgie-

gen kunnen ook vernieuwd worden. De eensgezindheid verdween, toen er ook voorstanders van nieuwbouw kwamen. Mijn eigen vrouw wilde dat trouwens ook wel. Ik niet. Ik zit goed in mijn huisje en kan lekker rommelen in mijn schuurtje. Dat is voorbij als we in ons nieuwe huis komen. Dan heb ik nog een box waar net twee fietsen in kunnen. Maar goed, ik zit niet voor mezelf in de commissie, maar voor de mensen in de buurt. Het ergste vind ik dat de huren voor iedereen met 250 euro

water van de Voorzaan zagen de zwemmers er 's nachts fluorescerend uit"

len met een nieuwe woning. Zo is het met veel mensen in deze buurt. Het Visser'shop was eigenlijk het afvalputje van de woningbouwvereniging. Ze stopten er allemaal mensen met een laag inkomen in en die moeten nu ineens hun hand ophouden. Dat is een drama voor die mensen."

Het Visser'shop kenmerkte zich vele tientallen jaren door grote sociale bewogenheid van de bewoners. Burenhulp was hier altijd een vanzelfsprekendheid. De mannen werkten meestal in de haven en de Zaan was het speelterrein van talloze bewoners. Een vrouw herinnerde zich: „Er kwamen schepen uit Siberië en Scandi-

schoonmoeder met mooi weer de gang vol lag met korsetten van alle zwemsters."

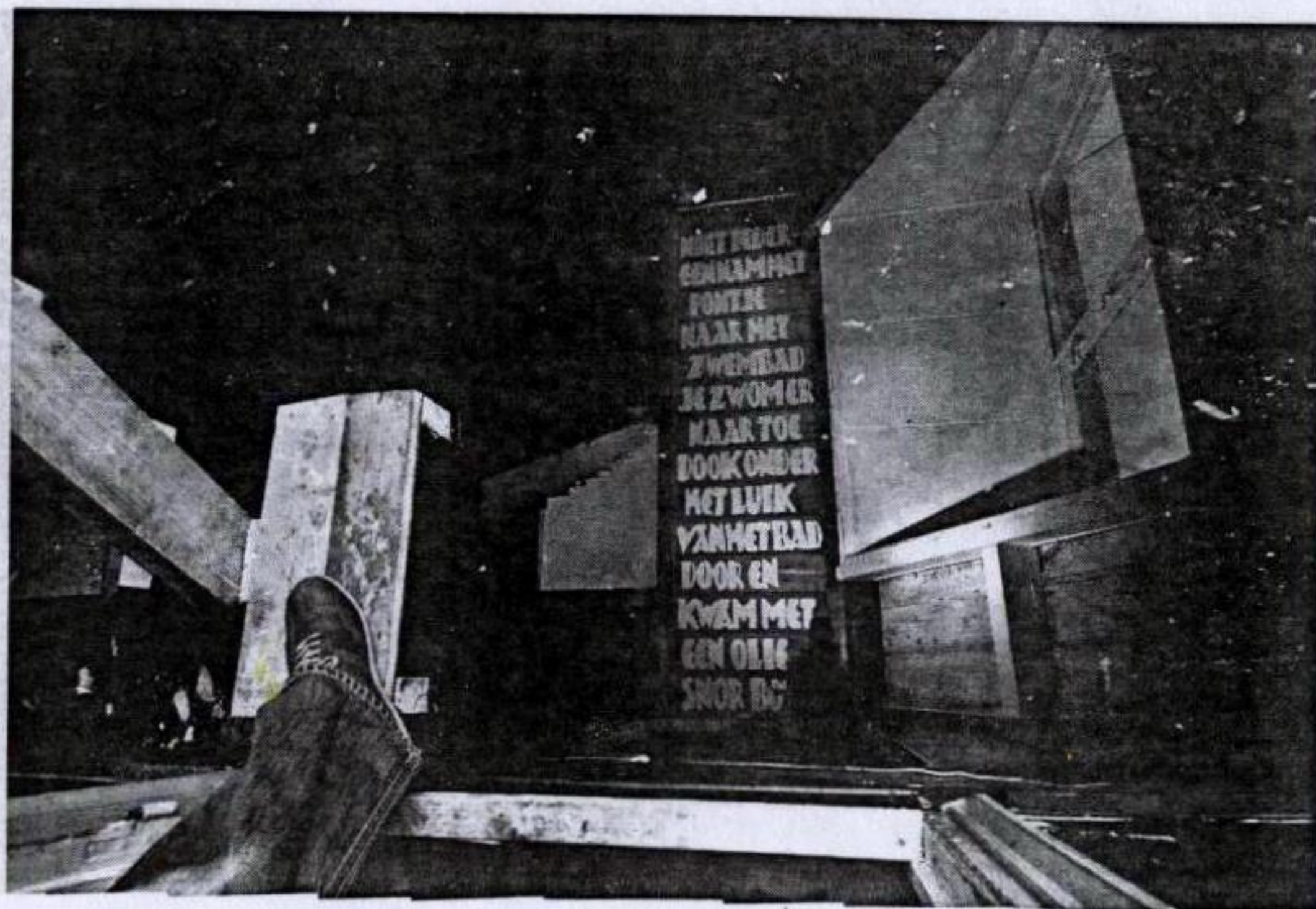
De ontroerende verhalen kwamen allemaal boven dankzij Ida van der Lee, die de meest karakteristieke herinneringen zal laten vereeuwigen in tegels in de buurt. „Zo probeer ik de ziel van het oude Hop over te brengen naar het nieuwe. Toen de eerste woning werd opgeleverd heb ik van oude trapeuningen langlaufers gemaakt. De bewoners droegen helmen, waarop kransen, bellen en andere attributen uit de huizen waren gemonteerd. Zo zijn we van het oude naar het nieuwe Visser'shop getrokken. Het enthousiasme van de mensen was ontroerend en zo is het met hun verhalen ook. Dat was al zo op 8 november vorig jaar, toen de herinneringen in de schatkist werden gedaan. Het Visser'shop wordt door talloze mensen in de Zaanstreek onmiddellijk met menselijkheid en solidariteit geassocieerd. Die verhalen schetsen daar een uniek beeld van. Ik proef de liefde en trots bij de bewoners, heimwee en spijt bij de ex-bewoners."

Contrast

We staan op het dak van een van de museumhuizen en kijken over het 'dorpje' aan de Zaan. In de verte staan al de eerste nieuwbouwwoningen. Ida van der Lee zegt: „Dit is een mooie uitkijkpost. Hier kun je het verschil in de tijd zien. Het knusse oude Hop met zijn huisjes vol tierelantijntjes en schoorstenen en daarachter de strakke kille zakelijke nieuwbouw. Een sprekender contrast is er niet."

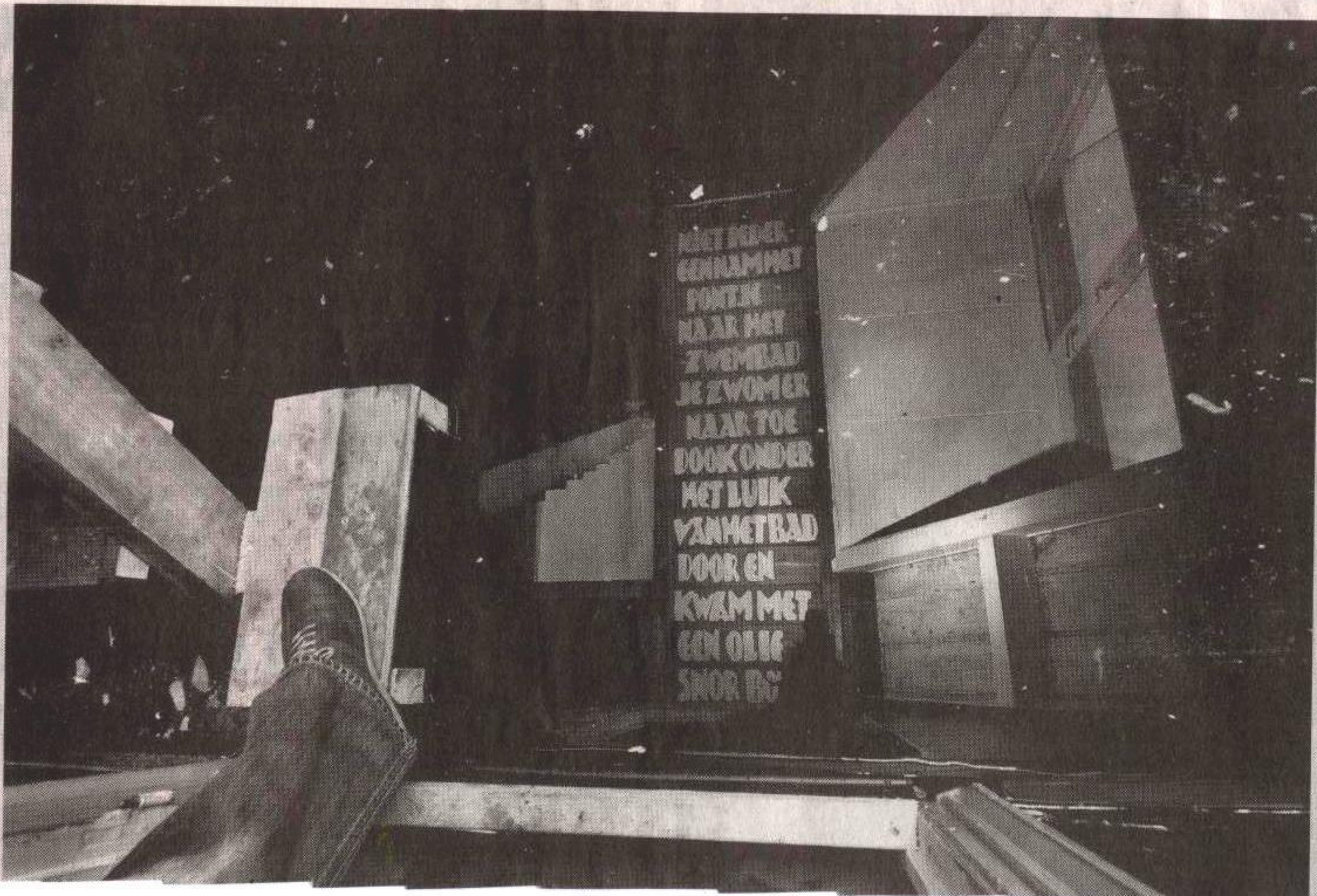
Het aparte tuindorp hield altijd een merkwaardige aantrekkingskracht op zijn ex-bewoners. Wie eens op het Visser'shop heeft gewoond, blijft altijd een Hopper. Dat blijkt in deze laatste dagen van het oude tuindorp meer dan ooit. In december gaan de laatste woningen, die negentig jaar geleden op de tekentafel van de Amsterdamse architecten Gulden en Geldmaker werden ontworpen, tegen de vlakte. Iemand schreef: „De sloop is spijtig. Het is het einde van een periode in de sociale woningbouw. Mijn man heeft nog steeds heimwee naar het Hop. En, eerlijk gezegd, ik ook."

* De expositie 'Sloophamer Schatkamer' is geopend van donderdag tot en met zondag 12 tot 16 uur. In verband met de verwachte belangstelling is de expositie verlengd tot 21 november.

Verhalen in vier huizen Visser'shop

ZAANDAM - De sloop en de nieuwbouw van het Visser'shop is alweer halverwege. Het kunstproject 'Sloophamer schatkamer' van beeldend kunstenaar Ida van der Lee reist mee met dit ingrijpende veranderingsproces. Ida heeft vier oude woningen in de Visser'shop omgetoverd tot een 'verhalendoolhof' met meerdere verdiepingen. Verrassende doorkijkjes naar het onbekende en uitzichten op de toekomst. Wie zich er in begeeft, kan er via routes doorheen en komt verhalen tegen die bewoners hebben opgeschreven als herinnering aan hun buurt. Gisteren was de opening van de expositie in de slooppanden in het Visser'shop. De expositie is te zien van 29 oktober tot en met 14 november, van donderdag tot en met zondag, en is geopend van 12.00-16.00 uur en op afspraak, tel. 020-6683378. Foto Bart Hornburg

Verhalen in vier huizen Visser'shop

ZAANDAM - De sloop en de nieuwbouw van het Visser'shop is alweer halverwege. Het kunstproject 'Sloophamer schatkamer' van beeldend kunstenaar Ida van der Lee reist mee met dit ingrijpende veranderingsproces. Ida heeft vier oude woningen in de Visser'shop omgetoverd tot een 'verhalendoolhof' met meerdere verdiepingen. Verrassende doorkijkjes naar het onbekende en uitzichten op de toekomst. Wie zich er in begeeft, kan er via routes doorheen en komt verhalen tegen die bewoners hebben opgeschreven als herinnering aan hun buurt. Gisteren was de opening van de expositie in de slooppanden in het Visser'shop. De expositie is te zien van 29 oktober tot en met 14 november, van donderdag tot en met zondag, en is geopend van 12.00-16.00 uur en op afspraak, tel. 020-6683378. Foto Bart Homburg

Kunst voor het hart

Haar kunstwerken zul je zelden in een atelier of museum aantreffen. Hoe wil je dat ook voor elkaar krijgen met een berg kleding aan waslijnen of vier aaneengeschakelde slooppanden? Maar het is sowieso niet de bedoeling. Ida van der Lee creëert niet voor het oog, maar voor het hart.

Trots geeft Ida van der Lee een rondleiding door haar project in Zaandam. Van buiten mogen het dan slooppanden zijn, van binnen zijn het tempels van herinnering. Met overal verhalen. Op de muren en aan de plafonds.

Persoonlijke verwijzingen van bewoners naar het leven in een traditioneel buurtje, het Vissershop, dat op het punt staat plaats te maken voor nieuwbouw. Vraag aan Van der Lee wat zij doet, dan is dit het antwoord. "Ik probeer met mijn verbeelding de overgang van oud naar nieuw voor mensen te verzachten."

Wasgoed, is goed

Als je er persé een etiketje op wilt plakken, dan heten het 'sociaal geografische projecten'. Van der Lee is altijd al

geïnteresseerd geweest in de 'bruikbaarheid' of praktische toepassing van kunst in plaats van louter de schoonheid ervan. Lachend: "Daarnaast hou ik van een groot publiek."

Veel aandacht wist ze zeker te trekken, toen zij naar aanleiding van de herstructurering van De Vrolijkstraat in Amsterdam bedacht om buiten karrenvrachten wasgoed op te hangen: wasgoed, is goed. Of toen een aantal woningen in Abcoude moesten sneuvelen ten gunste van de hoge snelheidslijn en de bewoners een van de schuurtjes als in een processie wegdroegen. "Die ga ik nog ombouwen tot een 'fake-seinhuisje', gestut door taluds van de spoorbaan."

Ida van der Lee begeleidt de ziel van het oude Hop naar het nieuwe Vissershop

Beter accepteren

Waar het bij Van der Lee om gaat is dat de 'ziel' van wat eens was, bewaard blijft en overgeheveld wordt naar het nieuwe. Daardoor kunnen betrokkenen de veranderingen beter accepteren. "In het Vissershop worden uiteindelijk flarden van de verhalen in de stoeptegels van de nieuwbouw gegraveerd. Het verleden loopt door naar de toekomst. Zoals het hoort."

'Ziel' oude buurt overgebracht naar nieuwbouw ²⁹

Nieuw Visser'shop opgeleverd

STREEK - Woningcorporatie ZVH heeft afgelopen week de eerste woningen opgeleverd in Visser'shop. Deze buurt is één van de 56 zogenoemde prioriteitswijken van het ministerie van VROM. Visser'shop vormt samen met de naast gelegen buurt de Vijfhoek de eerste grootschalige herstructureringsprojecten in Zaandam Zuidoost.

Directeur-generaal Wonen van het ministerie van VROM, mevrouw Annette Bertram, droeg tijdens de officiële plechtigheid samen met enkele bewoners van Visser'shop de 'ziel' van de oude buurt (in de vorm van een schatkist) naar de nieuwbouw. In het nieuwe Visser'shop komen 199 eengezinswoningen en 17 seniorenappartementen.

De woningen (naar een historiserend ontwerp van architectenbureau Heren 5) zijn aanzienlijk ruimer dan de oorspronkelijke 'arbeiderswoningen', die bijna honderd jaar in Visser'shop hebben bestaan. Het originele stratenpatroon en de volwassen begroeiing zijn zoveel mogelijk behouden en de nieuwe woningen passen wat uitstraling betreft nog steeds in het karakter van het oorspronkelijke Visser'shop.

Schatkist

De woningen die vanaf vandaag worden opgeleverd, bevinden zich alle in de zogenaamde eerste fase. In dit gedeelte van de wijk, het dichtst aan de Zaan gelegen, keren vrijwel uitsluitend de 'oude' bewoners terug. Zij hebben zoveel mogelijk het recht gekregen terug te keren naar hun oorspronkelijke adres. In

De schatkist met de 'ziel' van het oude Visser'shop wordt overgedragen naar de nieuwbouw

(Foto: Cor V)

de tweede fase komen ongeveer 100 koopwoningen. De bouw van deze woningen begint na de sloop van de oude woningen in november. Het totale project is ontwikkeld door Buitenhuis ZVH bv, een dochteronderneming van wo-

ningcorporatie ZVH, en Kristal NV.

Kunstenares Ida van der Lee heeft van het sloopmateriaal van de eerste woningen een schatkist gebouwd. Bewoners van Visser'shop hebben in deze schatkist hun dierbaarste

herinneringen aan de achtergelaten. De verhalen in de schatkist vormen de kern van Visser'shop. Deze schatkist heeft al op verschillende plekken in de stad geleefd, onder meer in het Zaanse Museum.

KUNSTPROJECT 'VISSERSHOP'

Moritz Ebinger, kunstenaar en bewoner van de gemeente Zaanstad, bezocht, samen met Marije Kaandorp bewoner en Conny Schouten, bewoner en oud-journaliste van het Noord-Hollands Dagblad, de tentoonstelling *Sloophamer Schatkamer* van Ida van der Lee in het Vissershop in Zaandam. Hieronder een gezamenlijke visie op dit project.

Donderdagochtend 18 november 2004, het is guur maar niet nat, fiets ik met Daniël, Marije's zoon, het Hop op. We komen voor de *Sloophamer Schatkamer* expositie van Ida van der Lee. Alle deuren staan open en midden in een clubje belangstellenden staat een vrouw met een muts op een verhaal te houden, Ida. We luisteren, maar het handelt te veel over het nu, te weinig over toen.

We maken ons los en sluipen de gang in. Daar vertellen blauwe letters je het corsettenverhaal van zwemsters lang geleden. Hier komen we voor, voor wat was en waren eens, ruiten aan het behang, vergeten splinters van de reeds geborgen schat. Boven waaien behangletters in het zuchtje tocht hun verhaal. De school was groot, in de volgende kamer fluistert de oorlog zijn droeve herinnering. Bomen voor warmte, schepen die het Hop bijna schampten, matrozen op een hoogte die je een nekverrekking bezorgden.

Daniël speelt met gereedschap aan touwen, en is ineens een hoek om gedoken. Zijn stem trekt me naar boven. Door het water, laddertje op en ineens staan we op het dak. Hier is het prachtig, het houdt het midden tussen grind en weiland, onderbroken door schoorstenen. Hier kom je dichtbij de verhalen uit het Hopverleden dan binnen, het is net even te gladgestreken, te geordend om je mee te voeren op de nostalgische stroom. Daniël wijst, ik kijk en zie het buurtje waar ook mijn herinneringen zweven. Schuilen voor de regen, vrijen in een schuurtje, vrienden, met koters en Frank en zijn Afrikaanse schone. Terug naar de expositie, het pakt ons weer als we foto's en teksten van Hoppers vinden. We lezen en worden mee gezogen in buurtpraat en meer herinneringen. Hier is het goed toeven, zeker als er niet zoveel mensen zijn, of het moeten kleine of grote Hoppers wezen. Petje af voor het vertrouwen dat de kunstenaar verzamelde bij de buurtbewoners! We vinden vlak bij de deur een nieuw caviahok en fietsen tevreden richting huis. We groeten de buurman die staat te beppen met twee vrouwen met een fiets en zijndankbaar dat dit buurtje verder leeft, zelfde plek, nieuwe huizen. Als wij over twintig, zestig jaar nog eens ergens in het Hop op de koffie mogen, gaan we er met de kleinkinderen heen.

Moritz Ebinger

Aliebuur en Keesbuur

'Aliebuur' en 'Keesbuur' noemen de mensen elkaar in het Vissershop, het buurtje van 1914 voor arbeiders uit de krachtig groeiende industrie langs de Zaan. 'De Hop' werd een dorp op zich en 'Hoppers' woonden er van vader op zoon. Iedereen kende elkaar. Tot de huisjes met hun tochtige éénsteensmuurtjes en hun lage huur niet meer in deze tijd pasten. Alie en Kees verhuizen naar nieuwbouw. Voor de sloopkogel definitief valt, smeedde kunstenaar Ida van der Lee voor even enkele van hun oude huisjes aaneen.

Met doorbraken en een bruggetje over de daken werd het een fascinerend labyrint voor haar kunstproject *Sloophamer Schatkamer* dat het afscheid van de Hoppers begeleidt. Alle verhalen van ooit zijn er nu bij elkaar. Op een concreet poëtische manier met teksten langs trapleuningen, op plafonds en

muren. Of op planken die je met behulp van sloophamers kunt bespelen. Ook in beeldende symboliek. De slaapkamer van Aliebuur is even een hemelwaterbassin dat tegelijkertijd de wolken buiten en de tekst tegen de vliering over het pontje naar het oude zwembad weerspiegelt.

Marije Kaandorp

Mijmeringen

Als goede buur, kunstenaar-collega en meervoudige bezoeker van de vijf labyrintachtige woninkjes die tijdelijk een enorme schatkamer van vergane glorie werd, heb ik Ida onlangs uitgenodigd voor het avondeten "wilde zalmforel gebakken in een pompoen en okrasaus".

s'Nachts herinnerde ik me de gesprekken die we voerden over onze kunst, de Duitse performances van kunstenaar/vriend Mark Met, de steun in de rug van de vrouwen door Ayan Hirschi Ali en haar huidige onmogelijke situatie, mijn problemen omtrent haar keuze voor de VVD, auto-schade bedrijven, gemeente-ambtenaren die zonder blikken of blozen het intrekken van welzijnssubsidies verklaren en denken dat het een goed idee zou zijn om dit soort boodschappen, verpakt als kunstwerk door een kunstenaar te laten verkondigen, de winterse kou, etc.

Zo mijmerend bij al die indrukken die ik kreeg van haar en haar sloopkunst kristalliseerden zich deze gedachten:

- het is goed zo, zoals zij het deed, de oud bewoners genieten en discussiëren, zijn betrokken, doen mee, nemen afscheid.
- architecten en woningbouwdirecteuren die rondlopen in kleren uit oude geisers met bouwvakkers helmen op waar kranen uitsteken, zien er niet uit.
- ik miste een politiek statement dat bij de voormalige arbeidersbuurt van de voormalige "rode" gemeente, had gepast.

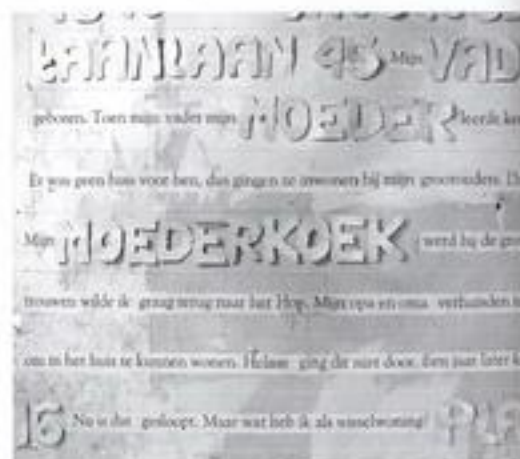
Bijvoorbeeld over gemeenschappen die ontstaan dankzij zeer goedkope huren, denk aan creativiteit in vrijstaten, bloeiende cultuur in het failliete Berlijn of Havana, kraakpanden = broedplaatsen en de vaak heersende sociale verbondenheid. Doordat de huisjes in "het Hop" zo klein waren zaten de mensen meestal buiten, ze woonden graag en vrijwillig daar.

- het is zo dat wij sommige esthetische beelden, als oud behang, de kleur van oude muren, de charme van stroomkasten en stekkers uit de vijftiger jaren, stof die overall dwarrelt, plafondversieringen en smeedwerk, positief waarnemen omdat ze als historie aan onze eigen geromantiseerde geschiedenis gekoppeld worden.

¿Schoonheid van armoede?

Ida van der Lee, Vissershop, foto's Mar

‘Meer partijen betrekken bij culturele planologie’

In Noord-Holland wordt flink geëxperimenteerd met culturele planologie. De provincie staat pal achter de in de Cultuurnota 2005-2008 uitgesproken overtuiging dat culturele planologie bijdraagt aan de herkenbaarheid en leefbaarheid van een plek en dat het burgers betreft in de vormgeving van hun leefomgeving.

Hoogtekaart van het Oer-IJ.

Illustratie: Jeroen van Westen en Ben Bom

Of zoals gedeputeerde Rinske Krusinga zegt: ‘Cultuur en culturele planologie zijn essentieel voor de identiteit van stad en land.’

Een aantal experimenten werd op 29 juni gepresenteerd op het symposium ‘Plannen met Verbeelding’ dat de provincie organiseerde samen met Kunst en Vormgeving Noord-Holland, een initiatief van de provincie ter bevordering van beeldende kunst en vormgeving. Doel van de dag was om samen met de aanwezigen het nog altijd zwevende begrip culturele planologie te verfijnen.

‘En dat betekent dus niet het begrip van een definitie voorzien’, zegt Maarten van Wesemael, projectleider culturele planologie bij de provincie. Hij wil juist voorkomen dat het begrip wordt dichtgetimmerd. ‘Je moet het flexibel hanteleren. Het is een manier van werken die bij sommige projecten toepasbaar is en bij sommige niet.’

Daadkracht

Dagvoorzitter Fred Schoorl, directeur van het NIROV, noemde culturele planologie een vorm van ontwikkelingsplanologie. Van Wesemael sluit zich hierbij aan. ‘In culturele planologie stellen publieke en private partijen samen vast welke cultuurfactoren van waarde zijn. Op basis hiervan stellen zij gezamenlijke uitgangspunten en randvoorwaarden op. Geld en tegenstrijdigheid van belangen spelen een ondergeschikte rol.’

Veel van de gepresenteerde voorbeeldprojecten blijken afhankelijk te zijn van de daadkracht van de provincie en enkele gemeentes. Daarbij valt op dat vooral mensen uit de kunstwereld aanhaken bij deze initiatieven. Het middagprogramma diende dan ook om meer mensen bekend te maken met wat de provincie met culturele planologie voor ogen heeft. Van Wesemael: ‘We zien graag dat mensen zelf bij ons of hun gemeente aankloppen met een project-idee. Dat gebeurt nu te weinig.’ Ook hoopt de projectleider op meer verschillende opdrachtnemers. ‘Het zijn nu vooral kunstenaars en wat landschapsarchitecten die projecten uitvoeren. Ik zou graag meer projectontwikkelaars betrekken.’

En wellicht is het goed als ambtelijke planologen uit hun schulp kruipen. Gemeentes zitten te veel vast in het stramien van de traditionele planologie, waarin macht en geld de overhand hebben, aldus Van Wesemael. ‘Hans Venhuizen, een expert op het gebied

Bewoners van 't Vissershop dragen de schatkist naar het Zaanse Museum.

van culturele planologie en projectleider van het omvangrijke project Geest en grond, zei het laatst nog: het woordje planologie is niet goed gekozen. Dat roept associaties op met slechts één discipline. We kunnen het beter ‘cultuur en ruimte’ noemen.’

Uitnodiging

Noord-Holland ondersteunt tal van experimenten met het instrument culturele planologie. Onderwerpen zijn onder meer Schiphol, gebiedshistorie, recreatiegebieden en de identiteit van nieuwbouwwijken. Een overeenkomst is dat vrijwel alle projecten vanuit een kunstzinnige invalshoek zijn benaderd. Een opvallend project is 't Vissershop, een Zaanse volksbuurt die inmiddels gesloopt is. Kunstenaar Ida van der Lee begeleidde de bewoners tijdens het afscheid. Doel was om de verworven identiteit van het oude wijkje te vangen en mee te nemen naar de nieuwbouwwijk, waar slechts een klein deel van de bewoners naar toe verhuist. In een

rouwprocessie werd een schatkist, gebouwd van sloopmaterialen, met daarin dierbare herinneringen naar het Zaanse Museum gedragen.

‘Schatkamer oer-IJ’ tracht in beeld te brengen waar mogelijkheden liggen om verwijzingen naar het oude estuaire mee te nemen in toekomstige plannen. Kunstenaar Jeroen van Westen noemt de studie een uitnodiging aan betrokken partijen de informatie op te pikken en wellicht te verwerken in ruimtelijke plannen.

In de Uithoornse wijk Legmeer-West bracht kunstenaar Iris Le Rütte elementen aan om bewoners te wijzen op de bijzondere eigenschappen van de locatie. Zo ontwerpt ze een oordop die in een diagonale lijn de wijk doorsnijmt verwijzend naar de norm-geluidslijn van Schiphol waar de wijk zorgvuldig omheen is gebouwd. De straten zijn genoemd naar de dieren die uit het gebied verdwenen zijn.

Mark Hendriks

Een schatkist met tastbare en geschreven herinneringen ...

Emoties en rituelen begeleiden rouwproces rond sloop

Kunstenares verhuist de ziel van Zaa

❖ **INGE CRUL** 'Mijn vader werd een paar jaar geleden dement. Hij wist niet meer waar hij was. Op een nacht was zijn bed leeg. We gingen gelijk zoeken bij de Zaan. Uiteindelijk stond hij bij zijn geboortehuis aan de Esdoornlaan. Hij wilde naar zijn moeder'.

Deze ontroerende tekst staat straks op een granieten tegel ingemetseld in de straten van de 'nieuwe' herbouwde Vissershop in Zaandam. Het is een van de ongeveer honderd tegels met gestolde verhalen uit de buurt, die kunstenaar Ida van der Lee verzamelde in het project 'Sloopkamer Schatkamer', waarmee ze de sloop van deze arbeiderswijk begeleidde. Een fascinerend verhaal over rituelen rond het rouwproces bij de sloop.

Aanslibbing

De naam van de wijk heeft niets met vissers te maken. Een hop is 'een aanslibbing in een bocht van een rivier', in dit geval de Zaan. Ingedijkt, vanaf 1914 door de idealistische Zaanse Volkshuisvesting (ZHV) volgebouwd met 250 woninkjes voor zelfbewuste, (vuur)rooie Zaanse arbeiders. Een van de eerste tuindorpen in Nederland, met de daarvoor kenmerkende poorten aan het begin, glas-in-loodramen, siermetselwerk in de stijl van de Amsterdamse school en tuintjes.

De heipalen waren te kort, de huizen verzakten, maar ach, verder viel het best mee: 'Het huis mankeerde niets, behalve een scheve vloer en wat vocht', schrijft een bewoner. In de winter was het misschien koud, 'maar zo beleefde je wel de seizoenen'. En voor de rest vertimmerde je alles naar eigen wens. 'Het huis

van een Hopper houdt niet op bij de voordeur. Thuis is zo groot als de plek waar je invloed op uitoefent', zegt Van der Lee.

Van de drie fundamenten – palen, solidariteit en burenhulp – overleefden de laatste twee de crisisjaren, stakingen en twee wereldoorlogen. Maar de palen die de derde pijler vormden, hielden het niet meer in de jaren negentig. Er was geen ontkomen meer aan sloop. De geest van negentig jaar strijdbaarheid werd weer vaardig over de Hoppers. De buurt mocht niet in handen vallen van de 'nieuwe rijken', maar moest van hén blijven. 'We moeten ertegenaan om in het nieuwe Hop een knap plekje terug te krijgen. Voor je het weet, kijken er allemaal vreemden naar dat kunstwerk van jou', zei een van de buurtbewoners tegen Van der Lee. Het is ze gelukt, ze hadden invloed op de keuze van de architect en de bouw waarin zo veel mogelijk het oude karakter van de lage huisjes met rode daken en het stratenpatroon bewaard bleven. Een aantal van hen verhuisde, ongeveer eenderde deel bleef in het nieuwe Hop, waar de huurverhogingen bewust slechts langzaam worden doorgevoerd.

Veranderingsproces

Van der Lee werd in 2002 uitgekozen om 'de ziel te verhuizen', zoals ze het zelf omschrijft. Betaald door gemeente (Actieplan Cultuurbereik) en provincie kon ze haar sinds de academie gegroeide 'handelsmerk' inzetten: kunst bij veranderingsprocessen. Samenwerking met bestuurders en bevolking zijn daarbij vaste elementen geworden.

Haar drijfveer is de bezorgdheid dat zoveel waardevolle elementen, herinneringen en verhalen, verdwijnen bij sloop en afbraak. Haar werk bestaat meestal uit projecten die in eerste instantie een soort stervensbegeleiding zijn vanwege het afscheid moeten nemen van huis of plek. Rouw, rituelen en een plek geven aan herinneringen en emoties spelen een grote rol. Na

... en verhalen in afbraakpanden (foto's: Jeroen Breeuwer en Max Linsen)

nse arbeiderswijk

de afbraak blijven de foto's de herinneringen weer spiegelen; bij het Vissershuis komen ze terug in het straatdek.

Het komt misschien door haar opgroeien in de Beemster, waar de verandering door de 'ontboering' grote consequenties heeft. 'Je ontleent je bestaan aan een stuk grond. Als dat op z'n kop wordt gezet, staat alles op losse schroeven. Veranderingen veroorzaken chaos en zetten alles op scherp. En door te veel chaos worden gevoelens van onmacht opgeroepen.'

Als ons landschap verandert, of dat nou op het platteland is of in een stadswijk, probeert Van der Lee iets te redden van het collectieve geheugen en de identiteit. Haar eerste project was de sloop van een daglonershuisje in Vinkeveen, samen met andere kunstenaars. Bij 'Wasgoed is goed' maakte ze haar eigen straat in Amsterdam tot een plaatje uit een Italiaanse film, met waslijnen en vrolijk wapperend wasgoed hoog boven de straat. In Abcoude verwierf ze in 2001 naam met het project 'Ontroerend goed', waarbij een schuur ten grave werd gedragen, symbool voor de sloop van twaalf huizen voor de HSL. Dat huisje komt terug als de HSL klaar is, op gietijzeren palen van de spoorrails. In een Groningse naoorlogse wijk, waarvan de helft op de schop ging, liet ze vierhonderd deuren in rij als een enorme serie dominostenen omratelen.

Bij al die projecten betrok ze de bewoners – de ene keer wat meer, de andere wat minder – maar ook medekunstenaars, academiëstudenten, instanties, scholen en zelfs taakgestraften zoals in Groningen.

Anekdoten

In het Vissershuis in Zaandam ontmoette ze eerst scepisis. 'Ik moest er natuurlijk eerst even doorheen, want kunst, dat was iets voor op een sokkel. De bewonerscommissie kwam al gauw met de prachtigste anekdoten. Ik was eerst van plan die in de sloop-

panden te laten zien, maar dat was op dat moment nog veel te pijnlijk.'

Daarna paste ze het concept van haar project in Abcoude toe: het afscheidsritueel. Van sloopmateriaal werd een schatkist gemaakt. 'Toen kwam het los bij de bewoners, ze kwamen met van alles aandragen uit de buurt, ik had een prachtige glazen ruit van een kapsalon, vogelhuisjes uit tuinen, pilaartjes, van alles.' Vervolgens kon iedereen een verhaal maken en dat in de kist doen. Twee ordners vol leverde dat op, zo'n vijftig verhalen en gedichten met herinneringen. 'Aan de zorg en aandacht daarvoor zag je hoe belangrijk het voor het verwerkingsproces was. Ik vermoed dat er wel een traantje op het papier is gevallen'.

De kist werd in november 2003 gezamenlijk ten grave gedragen, eerst met een stoet van schepen over de Zaan en daarna naar de Zaanse Schans. De scepisis was nu geheel omgeslagen in enthousiasme, ruim honderd mensen deden mee met een 'begrafenisfeest', met muziek en een complete reüniesfeer - ook niet vreemd aan menige begrafenis overigens.

Sloop

Bij de tweede fase van de sloop van de wijk was de emotie zover verwerkt, dat ze nu wél casco's van huizen – 'die hebben we eerst kaalgestript om de sfeer van de laatste bewoner niet te veel te benadrukken' – kon gebruiken om daarin verhalen van de mensen tentoon te stellen. Sommige op houten plankjes, andere geprojecteerd, weer andere uitgesneden in het behang. 'Jammer dat het niet mogelijk was één pandje te behouden en te restaureren', zegt ze spijtig. De derde fase is straks de aanleg van de tegels op straat. 'Bij zóveel ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening speelt vooral onverschilligheid. Ik zeg niet dat dit in zijn algemeenheid een standaardoplossing is, maar ik hoop dat het misschien een voorbeeld kan zijn van hoe het ook kan, samen mét de bewoners.' •